

УДК 37.018.1Джон Холт

АЛЬТЕРНАТИВНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Лариса Рубан

У статті розкрито актуальність ідей американського педагога-реформатора, засновника теорії і практики домашнього навчання Джона Холта в контексті реалізації в Україні альтернативної освітньої форми – домашньої освіти. Дж. Холт довів, що поряд із шкільним навчанням мають право на існування інші форми навчання, зокрема, отримання освіти в домашніх умовах. Домашня освіта не набула легального статусу в Україні. Однак, за українським законодавством існують альтернативні до шкільної форми навчання: індивідуальна форма, форма екстернату.

Ключові слова: Джон Холт, альтернативні форми навчання, домашня освіта, шкільне навчання, індивідуальна форма навчання, екстернат, педагогічна майстерність.

Сучасна українська система освіти побудована на шкільній формі навчання і не керується поширеною ідеєю впровадження та розповсюдження домашньої освіти як альтернативної форми навчання. Однак, підкреслимо, що, за даними освітнього порталу «Освіта.уа», батьки, які хотіли б навчати своїх дітей вдома, є і в Україні. З цієї причини в Україні виник рух на підтримку ідеї про легалізацію домашнього навчання. Учасники руху розпочали збір підписів під петицією «Про надання права на домашнє навчання дітей» і роботу над відповідним законопроектом [10]. Водночас, в Україні можливі альтернативні до шкільної форми навчання: індивідуальна форма; форма екстернату [3].

Засновником ідеї домашньої освіти як альтернативної форми навчання є американський педагог-реформатор Джон Холт (1923–1985 рр.), який написав десять унікальних книг, які розкривають виявлені автором суттєві недоліки системи шкільної освіти і завдяки цьому вплинули на реорганізацію системи американської шкільної освіти у 60–80-х роках ХХ століття.

Посилання на педагогічну спадщину та часткову інформацію про життєвий шлях Дж. Холта знаходимо у працях таких зарубіжних учених: американських – К. Роджерса (С. Rodgers), П. Фаренги (Р. Farenga); британського – К. Муртона (С. Murton); індійського – А. Гупти (А. Gupta); німецького – Т. Спіглера (Т. Spiegler); польських – М. Будаїчак (М. Budajczak), Г. Зелінської (Н. Zielińska) і російських – Н. Геди, Л. Дянкової, Н. Крилової, А. Рогозянського. Ідеї Дж. Холта у контексті домашнього навчання відображені у працях українських науковців: В. Богданова, А. Лещенко, М. Попової, С. Шумаєвої, М. Янковчук, а також у дисертації автора статті «Майстерність учителя у спадщині американського педагога-реформатора Джона Холта (1923–1985 рр.)».

Праці Дж. Холта не отримали широкого поширення в Україні, оскільки вони не були перекладені українською мовою. Ім'я педагога побіжно згадується

в контексті домашнього навчання, яке поширилося в усьому світі.

Мета статті – розглянути актуальність ідей Дж. Холта – американського педагога-реформатора, засновника теорії та практики домашнього навчання в контексті можливості реалізації в Україні домашньої освіти як альтернативної форми навчання.

Нами були детально вивчені ідеї Дж. Холта і запропоновані українським читачам у вигляді дисертаційного дослідження [9] та низки наукових статей.

Аналіз причин шкільних невдач учнів став предметом дослідження вітчизняних науковців, які висловлюють погляди, споріднені з поглядами Дж. Холта. Так, у своїх працях Дж. Холт неодноразово писав про вплив страху на стратегію навчання. За визначенням педагога, діти – це підкорений народ, який боїться помилитися, розгнівати учителя, не виправдати сподівання батьків. Дж. Холт наголошував, що до того, як дитина йде до школи, вона має величезне бажання вчитися, але реальність школи, на жаль, розвіює це прагнення. Учні починають вдаватися до стратегій, щоб уникнути виконання вимог учителя. Педагог не вважає своїм обов'язком спостерігати за класом, бачити, чим займаються діти, розділяти їхні інтереси й уподобання [12]. Точку зору Дж. Холта поділяють науковці А. Купенін й І. Крохіна. У праці «Ефективний учитель» вони підкреслюють: «Учитель постійно відчуває себе наглядцем, що поганяє зграю ледачих, злісних і ні на що не здатних слинків, основне бажання котрих – за будь-яку ціну уникнути якої б то не було роботи. Вони брешуть, скаржаться, плачуть, зраджують один одного і думають лише про те, щоб їм дали спокій і вони змогли перелізти до наступного класу...» [8, с. 211–214].

Дж. Холт переконує, що завдання вчителя – створити природовідповідне навчальне середовище, в якому діти повинні вчитися на власному досвіді. У цьому контексті погляди Дж. Холта співзвучні з поглядами А. Макаренка, який відзначає: «Уміння виховувати – це все-таки мистецтво, таке ж мистецтво, як добре грати на скрипці або роялі, добре малювати картини, бути хорошим фрезерувальником або токарем. Не можна навчити людину буди хорошим художником, музикантом, фрезерувальником, якщо дати їй тільки книжку в руки, якщо вона не бачитиме фарб, не візьме інструмента, не стане до верстата» [8, с. 433].

Ідеї українського педагога М. Лещенко, зокрема, щодо сутності педагогічної майстерності, є типологічно спорідненими з поглядами Дж. Холта. Так, Дж. Холт вбачав здатність педагога створювати природовідповідний навчальний процес як виявлення високого рівня педагогічної майстерності. М. Лещенко також вважає вміння створювати природовідповідний навчальний процес важливим компонентом педагогічної майстерності вчителя, вона наголошує на необхідності розвивати природні пізнавальні інтереси дітей [7].

Дж. Холт відзначає, що найголовніше завдання вчителя, його найвищий рівень педагогічної майстерності – відкрити учням цікавий, захоплюючий ...і емоційно безпечний світ [12]. М. Лещенко констатує: «Уміння зачаровувати учнів, захоплювати їх навчальним матеріалом, подавати інформацію в яскравій, емоційно-образній формі – це велике щастя для учителя, це найвищий прояв його педагогічної майстерності» [6, с. 12–17].

Дж. Холт наполягав на важливості постійного спостереження учителя за учнями у класі. Педагог переконував, що вчителі не уміють спостерігати за класом, вони концентрують свою увагу лише на власній педагогічній діяльності. Якщо вчитель не має на меті спостереження за дітьми, їхніми інтересами, сигналами, за допомогою яких вони показують і висловлюють свої почуття, то він прогавить найважливіші й найцікавіші риси, які притаманні дітям [12].

М. Лещенко підкреслює, що бажання пізнавати навколишній світ є природним процесом для кожної людини, особливо, у перші роки життя, але, на жаль, у школі цей інтерес втрачається. Це ж саме прагнув довести Дж. Холт. У М. Лещенко виник задум створити школу «Чарівний світ» (м. Полтава). За словами М. Лещенко, школа «Чарівний світ» є «...рідною домівкою для дитини, де поряд з думками вчителів рівноправне місце займають дитячі мрії і фантазії, це школа, в якій учні хочуть навчатися». Найголовніше місце у навчальному процесі школи «Чарівний світ» займає творча індивідуальність педагога [6, с. 12-17].

Дж. Холт прагнув навчати дітей таким чином, щоб їхні позитивні людські якості розвивалися. На думку педагога, школа повинна поєднувати інтелектуальну, художню, творчу й атлетичну діяльність, де кожна дитина отримує те, що забажає, і в тій кількості, яка їй необхідна [12, с. 295]. Школа повинна бути тим місцем, де діти відчують любов, затишок, довіру; тим місцем, де вони не відчують страху і загрози; тим місцем, де вони пізнають світ легко, доступно, без примусу. Саме такою є школа «Чарівний світ». Дітей, які приходять вчитися, можна умовно поділити на групи: *перша група* об'єднує тих, які хочуть вчитися та для яких вивчення всіх предметів є улюбленою справою; до *другої групи* входять ті учні, які дуже гарно і залюбки вивчають окремі предмети, а вивчення інших дисциплін становить для них певні труднощі; до *третьої групи* належать творчо обдаровані діти; *четверту групу* складають учні, які прийшли до школи або після перенесених тяжких захворювань, або з хронічною недугою; до *п'ятої групи* належать учні, які мали проблеми із соціалізацією в умовах, відмінних від нормального сімейного середовища; *п'ята група* включає дітей, які зазнавали авторитарно-репресивного впливу в школі чи вдома упродовж тривалого часу і прийшли до «Чарівного світу» у підлітковому віці [7, с. 45-58].

Таким чином, як показує досвід школи «Чарівний світ», в Україні можна створювати школи, які за своєю структурою будуть близькими до домашніх шкіл; школи, в яких зіграють дітей увагою і любов'ю, довірою, добром, де пізнавальні здібності дитини розвиватимуть, де кожна з них відчуватиме підтримку й опору. Саме за такі школи боровся американський педагог Дж. Холт. Звичайно, практика створення таких шкіл буде можливою лише за умови, коли громадськість зрозуміє важливість й неоціненний внесок цих шкіл у розвиток, щастя і повноцінне психічне здоров'я дитини.

Дж. Холт довів, що поряд із шкільним навчанням мають право на існування інші форми навчання, зокрема, отримання освіти в домашніх умовах.

Домашня освіта – це форма загальноосвітньої підготовки в умовах

сім'ї [4, с. 101]. Дж. Холт виділяв три причини, чому батьки вирішують навчати своїх дітей вдома: по-перше, вони вважають, що вихованням дитини повинні займатися вони самі, а не держава; по-друге, їм подобається знаходитися поруч зі своїми дітьми, спостерігати за ними, допомагати їм навчатися; по-третє, вони хочуть утримати їх подалі від травм: психічних, фізичних і моральних [12, с. 1]. Дж. Холт підкреслював, що домашнє навчання дозволяє розвиватися мисленню дитини. Педагог був переконаний, що для більшості батьків освіта дітей є їх прямим обов'язком. Тому значна частина батьків віддає перевагу навчанню дітей удома. Крім того, для них є величезним задоволенням проводити час із дітьми й допомагати їм пізнавати світ. Такі батьки переконані, що «домашні» діти отримують кращі знання, аніж ті, що пропонуються школою [11].

За Дж. Холтом, позитивними сторонами такого навчання є: дитина працює в атмосфері підтримки, любові й довіри; розклад занять може коливатися; дитина може, не поспішаючи, зосередитися на завданні, ретельно й добре його виконати. «Домашні» діти мають час на читання, й читають вони із задоволенням дві чи й більше годин щодня; дитина навчає своїх батьків ставати кращими вчителями, в той час як вчителі у школах майже не мають свободи обирати чи змінювати свої методи навчання [11].

У статті «Домашнє навчання замість школи: аргументи прихильників» Н. Толмачова подає кілька точок зору прихильників домашнього навчання. Причини, які штовхають українських батьків навчати дітей вдома, такі: шкільне навчання є неефективним за співвідношенням витрачених ресурсів і отриманого результату; в школі дитина не вчиться бути особистістю, творчо мислити, її вчать шаблонно; школа не вчить ефективно здобувати знання – в ній не здобудеш інформацію щодо покращання пам'яті, швидкого читання, уміння швидко віднайти потрібну інформацію тощо; школа дає дуже поверхневі знання; школа дає багато непотрібної інформації, яка ніколи в житті не знадобиться; занадто високий ризик для дитини потрапити під поганий вплив і під тиск однокласників; якість освіти незадовільна, матеріальна база у школах застаріла (як і методи викладання), класи переповнені; школа, уроки в якій можна пропускати, робить дітей пасивними до навчання та агресивними до суспільства [10].

Як бачимо, прихильники домашньої освіти в Україні зазначають лише негативні мотиви шкільного навчання, тобто такі, що критикують якість шкільної освіти.

Домашня освіта не отримала легального статусу в Україні. Однак, за українським законодавством, існують альтернативні до шкільної форми навчання: індивідуальна форма; форма екстернату [3].

Отримання учнями загальної середньої освіти за індивідуальною формою навчання регулюється Наказом Міністерства освіти і науки України від 20.12.2002 р. № 732 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах». У наказі визначено підстави й права для організації індивідуального навчання. Підставою для організації *індивідуального навчання* є: заява батьків або осіб, які їх замінюють; наказ директора навчального закладу; положення місцевого органу управління освітою.

Право на індивідуальне навчання мають учні які: за станом здоров'я не можуть відвідувати навчальний заклад; яким необхідно пройти лікування у лікувальному закладі більше одного місяця; які мають високий навчальний потенціал і можуть закінчити школу в більш стислі терміни; які проживають у селах і селищах (коли кількість учнів у класі становить менше 5 осіб); які не досягають відповідного рівня знань згідно з програмою протягом двох років навчання у школі I ступеня; які потребують корекції фізичного та (або) розумового (психічного) розвитку (у разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату). Здійснюється індивідуальне навчання шкільними педагогами [3].

Таким чином, індивідуальна форма навчання в Україні не належить до домашньої освіти. Однак, індивідуальне навчання може проводитися без відвідування навчального закладу.

Згідно з законом України «Про освіту», бажаним надається право і створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном [5]. Наказом Міністерства освіти і науки України від 19.05.2008 р. № 431 «Про затвердження Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах» визначено, що *екстернат* – одна із форм здобуття повної загальної середньої освіти, що передбачає самостійне опанування екстерном навчального матеріалу в обсязі, визначеному Державним стандартом початкової загальної освіти, Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти або знань згідно з вимогами навчального матеріалу за певний клас чи з окремих навчальних предметів для отримання документа про відповідний рівень освіти (табель, свідоцтво, атестат) [5].

Можливість пройти річне оцінювання за відповідний клас та атестацію про освітній рівень відповідно початкової, базової і повної загальної середньої освіти мають особи, які: з будь-яких поважних причин не мають змоги відвідувати навчальні заняття в загальноосвітньому навчальному закладі; прискорено опанували навчальний матеріал відповідного класу, ступеня навчання; не завершили навчання в навчальному закладі системи загальної середньої освіти; є учнями загальноосвітніх навчальних закладів з денною формою навчання та з не залежних від них причин не можуть пройти річне оцінювання та атестацію не більше, ніж із двох предметів; є випускниками загальноосвітніх навчальних закладів попередніх років, які не мали річного оцінювання та (або) не пройшли атестацію з будь-яких предметів (кількість предметів не обмежується); отримали документ про відповідний рівень загальної середньої освіти за кордоном; є громадянами України, які тимчасово або постійно проживають за кордоном і навчаються в Міжнародній українській школі за дистанційною формою; є іноземцями або особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [5].

Отже, індивідуальна форма навчання та екстернат, хоча не є домашньою освітою, однак створюють умови для індивідуалізації навчання поза шкільним закладом, що є проявом альтернативності у системі освіти України.

Безумовно, для всіх педагогів, які причетні до індивідуальної форми навчання та екстернату, ідеї Дж. Холта становлять особливий інтерес. Проте

існує ще один важливий шлях актуалізації ідей Дж. Холта в Україні, а саме: для того, щоб забезпечити належну ефективність навчального процесу для школярів, необхідним є удосконалення педагогічної майстерності учителів. Важливою рушійною силою цього процесу є педагогічна спадщина Дж. Холта. Тому можна прогнозувати, що інформація про нього, біографічне дослідження його професійно-педагогічного становлення займуть належне місце в підручниках з історії педагогіки, історії освітнього менеджменту, порівняльної педагогіки та педагогічної майстерності.

Отже, можна прогнозувати поширення педагогічних поглядів Дж. Холта в Україні за таких умов: підтримання й розвиток ідей про легалізацію домашньої освіти; збагачення змісту педагогічних дисциплін інформацією про Дж. Холта та його спадщину; створення альтернативних шкіл, у яких навчальне середовище буде близьким до позитивного родинного середовища; надання інформації прихильникам домашньої освіти про педагогічну майстерність домашніх учителів.

Список використаних джерел:

1. Анскулинг [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org>. – Назва з екрана.
2. Анскулинг или я в школу не пойду! [Електронний ресурс] // Семья : семейный портал. – Режим доступу : <http://7ya.com.ua>. – Назва з екрана.
3. Богданов В. Домашня освіта в Україні [Електронний ресурс] / В'ячеслав Богданов // Острів знань. – 2008. – Режим доступу : <http://korysne.ostriv.in.ua/publication/code-291d9438c84ce>. – Назва з екрана.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Законодавчі акти України з питань освіти : за станом на 1 квіт. 2004 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. – К. : Парламент. вид-во, 2004. – 404 с.
6. Леценко М. Педагогічна майстерність учителя в альтернативних формах навчання : дорога до дитячих сердець / Марія Леценко // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка, 2005. – № 24. – С. 12-17.
7. Леценко М. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі : до проблеми педагогічної майстерності : навч.-метод. посіб. / Марія Леценко. – К. : АСМІ, 2003. – Ч. I. – 304 с.
8. Педагогічна майстерність : хрестоматія : навч. посіб. / І. А. Зязюн [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна ; Акад. пед. майстерності. – К. : Богданова А. М., 2008. – 462 с.
9. Рубан Л. М. Майстерність учителя у спадщині американського педагога-реформатора Джона Холта (1923–1985 рр.) : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Лариса Миколаївна Рубан. – К., 2012. – 228 с.
10. Толмачова Н. Домашнє навчання замість школи : аргументи прихильників [Електронний ресурс] / Наталія Толмачова // Освіта : інтернет-журнал. – 2009. – Режим доступу : <http://osvita.ua/home/upbring/5250>. – Назва з екрана.
11. Holt J. Homeschooling lets a child's mind grow / John Holt // *The USA Today*. – 1983. – Dec. 14. – P. 4.
12. Holt J. *How children fail* / John Holt. – Rev. ed. New York : «A Merloyd Lawrence Book». – Massachusetts, 2002. – 298 p.
13. Holt J. *Teach your own* / J. Holt, P. Farenga. – N. Y. : Delacorte Press, 1992. – 157 p.